

Metka Kuhar

Nekaj preliminarnih korakov k bolj celostni konceptualizaciji starševske avtoritete

Povzetek: Prispevek izpostavlja pomanjkanje eksplicitnih in celostnih teoretičnih in empiričnih konceptualizacij ter dosledne uporabe koncepta avtoritete v literaturi s področja razvojne psihologije, ki obravnava vzgojne prakse staršev. Ponazarja, kako so nekateri obstoječi razvojnopsihološki koncepti, ki tematizirajo vzgojne prakse staršev, povezani s konceptom avtoritete. Naslanjajoč se na avtorje, ki se ukvarjajo z vprašanjem avtoritete z vidika pedagogike, članek predlaga nekaj korakov k eksplicitni (teoretični) obravnavi tega koncepta kot relacijskega, dinamičnega in sovzpostavljenega kot skupni produkt družinskih odnosov. Kot ključni vidiki procesa manifestacije starševske avtoritete so predstavljeni: razvoj, uveljavljanje, implementacija in legitimacija vzgojnih pravil staršev. Premik od avtomatske (četudi samo povnanjene) podredljivosti avtoriteti staršev oz. pedagoških delavcev (ali težnje k taki podredljivosti otrok) k reflektivni, odgovorni, dialoški (in kot taki ranljivi) avtoriteti se zdi pomemben korak k demokratizaciji odnosov tako v zasebnem kot formalnem življenju.

Ključne besede: starševstvo, avtoriteta, nadzor, struktura, komunikacija

UDK: 37.018.1

Izvirni znanstveni prispevek

Dr. Metka Kuhar, docentka, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Kardeljeva ploščad 5, SI-1000 Ljubljana, Slovenija; e-naslov: metka.kuhar@fdv.uni-lj.si

Uvod

Vzorci vzgoje otrok in z njimi povezani (pozitivni in negativni) razvojni rezultati so bili deležni precejšnje pozornosti v okviru razvojnopsiholoških in pedagoških raziskav. Skupna značilnost zelo raznolikih teoretičnih in praktičnih pristopov je poudarjanje pomena in soobstoja topline staršev po eni strani in reguliranja po drugi strani za t. i. pozitivne razvojne rezultate. To je navadno opisano kot razvoj osebne avtonomije, ob hkratni kontinuirani povezanosti s starši na eni strani in ponotranjenju družbenih pravil za odgovorno participacijo v danem družbeno-kulturnem kontekstu na drugi. Tako rekoč vse teorije človeških odnosov obravnavajo oba vidika, ki ju lahko splošneje konceptualiziramo kot afilicijo in moč, kot bistveni sestavini odnosov. Kljub temu se različne teoretično-empirične paradigme lotevajo vzgojnih vzorcev oz. odnosov med starši in otroki – t. i. »težkih problemov za preučevanje« (Turiel 2005) – z zelo različnim konceptualno-empiričnim ogrodjem.

Analitično razlikovanje med strukturo/vodenjem, angl. structure/guidance) in nadzorom (angl. control) W. S. Grolnick in E. M. Pomerantz (2009) je eden izmed tovrstnih nedavnih in izzivalnih prispevkov s področja razvojne psihologije. V članku je izhodiščna točka razprave odsotnost celostne teoretične in empirične konceptualizacije in dosledne uporabe koncepta avtoritete v novejši razvojnopsihološki znanstveni literaturi. Na nejasno uporabo pojma avtoriteta je D. Baumrind opozorila že leta 1966.¹ Po njenem je nevtralna definicija avtoritete zaradi študij o sindromu avtoritarne osebnosti (Lewin, Lippitt in White 1939; Adorno, Frenkel-Brunswik, Levinson in Sanfrod 1950), pa tudi zaradi takrat prevladujoče permissivne teorije vzgoje in na otroka osredinjenih pristopov, polna predsodkov.

Dodaten izvor nejasnosti koncepta avtoritete lahko vidimo v samem konceptu razvojnih rezultatov in tudi v njihovi konkretni vsebini. Na problematičnost konceptov, kot sta v prvem odstavku omenjena »osebna avtonomija in »ponotranjenje pravil za odgovorno participacijo v družbi«, opozarjajo predvsem poststrukturalisti s kritiko razsvetljskega koncepta avtonomije in implicitnih režimov vzpostav-

¹ D. Baumrind (1966) v istem prispevku definira osebo z avtoriteto kot osebo, ki lahko na podlagi svoje ekspertnosti drugi osebi določi eno izmed več zaznanih vedenjskih alternativ. Žal avtorica te že navidezno površne definicije ni razdelala.

ljanja le-te s podreditvijo družbenim normam (Beauvois 2000). Tudi slovenski kontekst odraščanja jasno izraža problematičnost navedenih konceptov. Najprej, močna emocionalna, ne zgolj finančno-materialna podpora staršev postaja zaradi izrazitega odlaganja prehodov v odraslost dolgoročno vse pomembnejša. Zaradi vse daljše kohabitacije staršev in otrok v Sloveniji (celo v trideseta) so mladi dolgoročno podvrženi različnim bolj ali manj subtilnim oblikam nadzora staršev in so vse prej kot avtonomni (Kuhar 2010, v tisku).

Namen članka je: (1) prikazati, da se osrednji konstrukti izbranih razvojno-psiholoških paradigem praks starševanja (teorija nadzora, teorija vzgojnih stilov in teorija socialnih domen) pomenljivo dotikajo konstrukta avtoritete staršev, čeprav ga jasno ne konceptualizirajo; (2) predstaviti preliminarne nastavke za alternativno, bolj celostno konceptualizacijo avtoritete v teorijah starševstva in (3) pojasniti, kakšen je odnos med to alternativno konceptualizacijo in izbranimi konstrukti, posebej odnos s konstruktoma strukture/nadzora. Pri predlagani konceptualizaciji avtoritete se glede vprašanja avtoritete s stališča pedagogike naslanjam na Krofliča (1997; 2005; 2007; 2009). V nasprotju s »substancialnim«, »statičnim« razumevanjem avtoritete sledim teoretski liniji odnosnega razumevanja avtoritete. V sklepu izpostavljam nekaj posledic predlagane zasnove avtoritete, ki so pomembne za pedagoško prakso.

Struktura vs. nadzor

W. S. Grolnick in E. M. Pomerantz (2009) s pojmom struktura nastavljata (pozitivne) regulativne prakse staršev, tudi vidike starševskega vodenja/usmerjanja, kot so: discipliniranje, postavljanje pravil in pričakovanja staršev s predvidljivimi posledicami (ne)upoštevanja zahtev staršev. Namen predvidljivih posledic naj bi bila uskladitev otrokovega vedenja s prevladujočimi družinskimi in družbenimi normami. Nadzor po drugi strani pa avtorici konceptualizirata kot pritisk staršev, intruzivnost ali dominacijo. Njegovi učinki na mlade naj bi bili negativni. Predlagano preimenovanje se ujema z razlikovanjem teorije nadzora (angl. control theory) med vedenjskim in psihološkim nadzorom (npr. Schaefer 1965; Barber 1996; Galambos, Barker in Almeida 2003)².

Tudi v teoriji socialnih domen (angl. social domains theory) lahko prepoznamo razlikovanje med tema vrstama nadzora. Po Steinbergu (2005) lahko pri tej teoriji k psihološkemu nadzoru uvrstimo zaznavo adolescentov, da starši skušajo nadzirati stvari, ki jih adolescenti obravnavajo kot osebne; kot vedenjski nadzor pa uveljavljanje starševske avtoritete nad stvarmi, ki jih imajo adolescenti za stvar razuma, konvencij ali morale (Smetana 1989; Nucci, Hasebe in Lins-Dyer 2005).

² Vedenjski nadzor navadno merimo kot poznavanje/spremljanje otrokovih aktivnosti zunaj doma (npr. Gray in Steinberg 1999; Stattin in Kerr 2000), postavljanje meja (npr. Barber, Maughan in Olsen 2005) in kot vključenost staršev pri sprejemanju otrokovih odločitev (npr. Fletcher, Steinberg in Williams-Wheeler 2004). Psihološki nadzor pa najpogosteje merimo kot adolescentovo zaznavo intruzivnosti (vsiljivosti) in manipulativnosti staršev. Ta naj bi bil povezan z visokimi stopnjami eksternalizirajočih vedenj, vključno s prestopništvom in uživanjem drog/alkohola (Gray in Steinberg 1999; Pettit in Laird 2002) in z visokimi stopnjami internalizirajočih vedenj, vključno z depresijo, tesnobo, nizkim samozaupanjem (Barber 1996; Conger, Conger in Scaramella 1997).

Obe razsežnosti nadzora staršev – nadzorovanje in strukturiranje (ali kakor koli ju poimenujemo) najdemo tudi v drugih pomembnih paradigmah starševanja. Če opozorimo še na teorijo vzgojnih stilov staršev: element zahtevnosti (angl. *demandingness*) (Baumrind 1991; Baumrind 1996; Maccoby in Martin 1983) podobno kot izhodiščno razlikovanje med strukturo in nadzorom razlikuje med trdnim nadzorom (angl. *firm control*) in restriktivnostjo. V obeh primerih gre za starševsko zahtevo po otrokovi vedenjski podreditvi, toda pri restriktivnosti naj bi šlo za ekscesen (trdni) nadzor.

Konceptualno jasnost obeh vidikov starševanja, posebej (psihološkega) nadzora, je pod vprašaj postavilo že več avtorjev. Že D. Baumrind (2005) je opozorila, da koncept psihološkega nadzora vsebuje preveč raznolikih elementov za optimalno konceptualno jasnost. Na to bi lahko navezali odziv J. E. Grusec (2009) na konceptualizacijo nadzora W. S. Grolnick in E. M. Pomerantz (2009). J. E. Grusec omenjeni konceptualizaciji očita izpuščanje nekaterih pomembnih plati nadzora, kot sta na primer sprožanje občutkov krivde in čezmerno zaščitništvo. Steinberg (2005) pa opozarja, da ni jasno, ali konstrukt psihološkega nadzora meri način (stil) uveljavljanja starševske avtoritete ali obseg socialnih domen (vsebinskih vprašanj), nad katerimi poskušajo starši izvajati avtoriteto. S Steinbergovim vprašanjem lahko povežemo odziv Congerja (2009) na W. S. Grolnick in E. M. Pomerantz (2009). Congerjev odziv se osredinja na dejstvo, da so tako v primeru t. i. strukture kot v primeru nadzora starši »na koncu glavni«.

V svojem odgovoru na komentarje W. S. Pomerantz in E. M. Grolnick (2009) priznavata, da ima obstoj strukture »za posledico starše kot končno avtoriteto« (prav tam, str. 177). S tem priznavata, da šele *način implementacije* strukture s strani avtoritete določa učinek, ki lahko bodisi podpira avtonomijo bodisi je nadzorujoč. Vprašanje Steinberga, na katero doslej ni bilo odgovorjeno, ali gre pri nadzoru³ za vprašanje stila/načina uveljavljanja avtoritete staršev ali za vprašanje področja nadziranja, se v zdi tem okviru izrazito relevantno, tudi kot dodatna iztočnica za nadaljevanje te razprave.

Ta kratka razprava o konceptualizaciji nadzora (če ostanemo pri uporabi tega termina kot nadpomenke za različne vrste oz. dimenzije nadzora) nakazuje, da konceptualizacija nadzora kljub številnim poskusom znotraj razvojne psihologije ni niti enotna niti jasna, še bolj pa, da je koncept nadzora (in njegovih različnih plati) tesno povezan s konceptom avtoritete staršev. V naslednjem poglavju izpostavljam pomanjkljivosti novejših razvojnopsiholoških konceptualizacij avtoritete, zlasti pa nejasnost povezave med konceptom avtoritete in izbranimi koncepti regulativnih praks staršev.

³ Steinberg (2005) je to vprašanje sicer omejil le na psihološki nadzor, po našem mnenju pa bi ga lahko zastavili za nadzor nasploh.

Novejša razvojnopsihološka pojmovanja avtoritete staršev

Teorija socialnih domen (npr. Smetana 1989; 1995; Smetana, Crean in Campione-Barr 2005) enači avtoriteto staršev⁴ s percepcijo adolescentov, da starši legitimno uveljavljajo pravila na posameznih področjih oziroma z obvezo adolescentov, da morajo ubogati pravila staršev ne glede na legitimacijo teh pravil⁵. V empiričnem pogledu ta teorija zahteva od respondentov pritrdilen ali nikalen odgovor na zaprto vprašanje o lokusu moči odločanja »ali je prav ali ni prav, da starši postavijo pravilo glede (posamezne zadeve)«. Skratka, avtoriteta staršev je tukaj očitno funkcionalno pojmovana »zgolj« kot nosilec uveljavljanja volje staršev.

Široka paleta študij na ameriških vzorcih znotraj omenjene teorije dokazuje, da naj bi ob koncu adolescence večina področij/zadev, ob katerih so v adolescenci starši uveljavljali svojo avtoriteto, prešla v otrokovo osebno pristojnost (Smetana 1989; 1995; Smetana in Asquith 1994; Smetana in Daddis 2002; Smetana idr. 2005). Vendar pa raziskava na vzorcu postadolescentnih posameznic v Sloveniji in njihovih staršev sprememb odnosa od enosmerne starševske avtoritete do popolne otrokove avtonomije ni potrdila. Ravno nasprotno, izkazalo se je, da imajo starši 20- do 24-letnic (še vedno) vpliv celo na tako osebno stvar, kot je pričeska; obenem pa starši (govor je zlasti o materah) praktično nimajo moči, da bi hčere, ki ne pomagajo pri gospodinjskih opravilih, pripravili do pomoči oz. do tega, da bi »vsaj pospravile za sabo« (Kuhar 2008). Skratka, tudi tovrstni konkretni podatki opozarjajo na zelo kompleksen (ne zgolj diametralno nasproten) odnos med avtoriteto staršev in avtonomijo otroka ter poudarjajo, da so nujne preciznejše in tudi kontekstualizirane konceptualizacije.

Teorija vzgojnih stilov staršev (Baumrind 1966; 1967; 1971) avtoriteto staršev sicer pojmuje kot pomembno značilnost odnosa med staršem in otrokom, a se ne ukvarja s konceptualizacijo le-te *per se*. V središču tega (konfiguracijskega) pristopa sta identificiranje in opisovanje praks staršev, ki vodijo do določenih otrokovih vedenj. Konfiguracija praks, značilna za posamezni avtoritetni tip⁶, presega vprašanje avtoritete (oz. vprašanje individualnih, specifičnih dimenzij na sploh) in vključuje še druge značilnosti starševanja, kot so skrb (toplina in vključenost), stil komuniciranja in razvojne zahteve (Baumrind 1967). Večja celostnost tega tipološkega pristopa predstavlja obenem njegovo pomanjkljivost. Starševske prakse, konstitutivne za posamezen tip, so namreč empirično nerazdružljive. Tudi faktorja, ki so ju poudarile faktorske analize avtoritetnih tipov Baumrindove (Maccoby in Martin 1983) – odzivnost in zahtevnost, sta sestavljena iz več vidikov

⁴ Naj opozorim, da ta teorija nenehno uporablja termin starševska avtoriteta (na primer tudi v naslovu zbornika *Changing boundaries of parental authority during adolescence*), a ga ne definira eksplicitno.

⁵ Podobno tudi nekateri drugi pristopi enačijo avtoriteto staršev z njihovo močjo odločanja (nasproti moči odločanja adolescentov); na primer v Dornbusch, Ritter, Mont-Reynaud in Chen 1990; Bosma, Jackson, Zijssling idr. 1996).

⁶ Klasični avtoritetni tipi po Baumrindovi so: avtoritaren, avtoriteten, permisiven in nevpleten (Maccoby in Martin 1983). Vsak od teh stilov odseva različne starševske vrednote, prakse in vedenja ter različno razmerje med zahtevnostjo in odzivnostjo (Baumrind 1991).

starševskih praks in ne iz »čistih« dimenzij⁷. Ob kasneje dodani dimenziji intruzivnosti (Baumrind 1991) sta se konceptualizacija avtoritete v teoriji starševskih stilov in odnos konstrukta avtoritete do teh faktorjev in posameznih starševskih praks še dodatno zameglila.

Peterson, Bush, Wilson in Hennon (2005) so med redkimi avtorji, ki so avtoriteto staršev bolj ali manj jasno definirali in koncept dosledno uporabljali v svojem empiričnem delu. Avtoriteto so definirali iz perspektive otrok kot »mladostniško percepcijo kompetenc in virov lastnih staršev« (prav tam, str. 179). Poudarili so, da jo ločujejo od t. i. socializacijskih vedenj staršev, kot tudi od čustvene navezanosti med starši in otroki. Avtorji trdijo, da so vplivni vidiki starševske avtoritete izvorno nevedenjski in da so zakoreninjeni v zgodovini odnosov med starši in adolescenti (prav tam). Bush, Supple in Lash (2005) tudi razlikujejo med strokovnim, legitimnim in prisilnim tipom avtoritete staršev, pri tem pa se opirajo na razlikovanje med strokovno in legitimno močjo staršev ter močjo nagrajevanja avtorjev Petersona, Rollinsa in Thomasa (1985). Bush, Supple in Lash (2005) strokovno avtoriteto staršev definirajo kot percepcijo staršev v očeh adolescentov kot poučenih in zanesljivih virov informacij. Legitimna avtoriteta staršev je po njihovem povezana s percepcijo adolescentov, da imajo matere in očetje »pravico« uveljavljati svoj vpliv nad njimi. Ta vrsta avtoritete naj bi bila povezana s pozitivnimi razvojnimi rezultati. In končno, pri prisilni avtoriteti staršev gre za občutenje adolescentov, da starši vplivajo na njihovo vedenje s sankcijami (Bush, Supple in Lash 2005, str. 216–217).

Predstavljeno razlikovanje med legitimno in prisilno avtoriteto se zdi vzporedno razlikovanju med strukturo in nadzorom oz. vedenjskim in psihološkim nadzorom v teoriji nadzora. Tudi pri teoriji nadzora se zdi osrednja razlika med dimenzijama predvsem v *stopnji otrokovega sprejemanja avtoritete staršev*. Da starši pravzaprav (eksplicitno ali implicitno) uveljavljajo svojo avtoriteto, to pri nobeni od obeh dimenzij ni vprašljivo dejstvo. Nadalje, razliko med dimenzijama (psihološkega) nadzora in strukture/vedenjskega nadzora lahko označimo tudi kot razliko v (komunikacijskem) *načinu uveljavljanja avtoritete staršev ter vsebini in obsegu zahtev staršev* (glede na otrokovo razvojno stopnjo oz. njegove aktualne individualne zahteve po avtonomiji). Skratka, vsi trije vidiki – vsebina in obseg zahtev, način uveljavljanja zahtev in otrokovo (ne)sprejemanje zahtev – sugerirajo, da je v ozadju koncepta nadzora pravzaprav koncept avtoritete. Nadzor bi tako pravzaprav lahko pojmovali kot enega izmed vidikov in načinov uveljavljanja avtoritete staršev.

Poglejmo omenjeno problematiko še s stališča teorije socialnih domen. Ta teorija otrokovo sprejemanje ali zavračanje avtoritete staršev pri konkretnem vprašanju sama eksplicitno poudarja, ne ukvarja pa se z vprašanjem, na kakšen

⁷ Po mnenju D. Baumrind (1991) se zahtevnost staršev (demandingness) nanaša na stopnjo, do katere starši spodbujajo strukturo v življenjih otrok, nadzirajo odnos z otrokom, spremljajo otrokovo vedenje in dejavnosti, uporabljajo trdno in konsistentno disciplino, postavljajo visoke zahteve (skladne z zrelostjo otroka) in se verbalno soočajo z neposlušnostjo otrok. Odzivnost staršev (responsiveness) pa je definirana kot stopnja, do katere so starši topli, emocionalno povezani z otrokom, podporniški, pa tudi, koliko svobode in odločanja dopuščajo otrokom, koliko argumentov uporabljajo pri discipliniranju in koliko popuščajo otrokovim potrebam in zahtevam.

način (s kakšnimi govornimi dejanji) starši uveljavljajo avtoriteto in kakšna je vsebina posredovanih zahtev.

Razlika v načinu uveljavljanja avtoritete staršev pa je jasna v razlikovanju med avtoritativnim in avtoritarnim stilom starševanja v teoriji vzgojnih stilov staršev (Baumrind 1966; 1967; 1971); podobno pa tudi v razlikovanju med usmerjenostjo k pogovoru ali konformnosti v pristopu družinskih komunikacijskih vzorcev (Ritchie in Fitzpatrick 1990); in ne nazadnje tudi v Hoffmanovi (1970) tipologiji različnih praks discipliniranja (npr. indukcija vs. odtegotvanje ljubezni ali/in uveljavljanje moči). Pogojno bi lahko razlikovali med *posvetovalnim (deliberativnim) in prisilnim načinom uveljavljanja avtoritete*. Posvetovalni način uveljavljanja avtoritete je povezan z jasnim, dvostranskim, vzajemnim komunikacijskim procesom med otroki in starši, vključno z razlagami staršev in argumentiranjem; prisilni način pa z represivnim uveljavljanjem avtoritete, s favoriziranjem nevprijetne poslušnosti, lahko pa tudi z različnimi oblikami emocionalnega določanja pogojev (kot so diplomatska manipulacija, odtegotvanje ljubezni ali discipliniranje s tihimi, neizraženimi pričakovanji, Kroflič 2007).

Kar je ključno za nadaljnjo razpravo: tudi zadnji trije omenjeni pristopi nasezadnje implicirajo otrokovo prilagajanje avtoriteti staršev – bodisi s (komunikacijskim) prizadevanjem staršev za otrokovo sprejemanje avtoritete bodisi s težnjo, da bi se otrok podredil ne glede na sprejemanje vsebine (in obsega) zahtev staršev.

Če zaokrožimo, kratka primerjava med različnimi razvojnopsihološkimi pristopi sugerira, da so v ozadju različnih konceptov regulativnih praks staršev različne razsežnosti koncepta avtoritete, ki pa je v vseh teh pristopih bolj ali manj prikrit ali ni jasno konceptualiziran. Doslej predstavljeni pristopi tako sicer ponujajo dragocene vpoglede v obseg in oblike reguliranja otrok s strani staršev, vendar največkrat puščajo ob strani način uveljavljanja pravil (npr. prisilen ali posvetovalen) ali/ter naravo/kakovost otrokove (ne)poslušnosti. Namen naslednjega poglavja je bolj celostna in doslednejša konceptualizacija avtoritete staršev in razprava o različnih razsežnostih le-te. Pri tem se bom v veliki meri nanašala na spoznanja pedagoške teorije, ki jih že v slovenskem prostoru ne primanjkuje.

Alternativno pojmovanje avtoritete staršev

Na podlagi dosedanje razprave se s stališča staršev nakazuje več razsežnosti avtoritete, ki jih je potrebno upoštevati pri celovitejši konceptualizaciji, na primer: do katere mere starši upoštevajo otrokovo perspektivo pri vsebini in obsegu zahtev glede na otrokovo razvojno obdobje ter individualne značilnosti in želje), na kakšen način uveljavijo svoja pravila, zahteve, pričakovanja, usmeritve, omejitve, navodila, standarde ipd., kako nadzirajo uveljavitev teh pravil in kako sankcionirajo morebitne kršitve. Ta vprašanja so posebej relevantna v adolescenci, ko je posebej izrazit temeljni paradoks avtoritete staršev – njeno samoukinjanje (Kroflič 1997). Prav posebej pa so ta vprašanja zanimiva v kontekstih podaljšane mladosti oz. odloženih prehodov v odraslost, zlasti v luči podaljšanega skupnega bivanja staršev in otrok.

Pri obravnavi različnih razsežnosti avtoritete in s tem posredno pomanjkljivosti izbranih konceptov izhajam iz sodobnega razumevanja avtoritete staršev kot fenomena, ki je relacijski, dinamičen ter se nenehno producira in se reproducira v interakcijah oz. komunikacijah (Ule 1977; Kroflič 1997; Bingham 2008). V skladu s tem avtoriteto sicer označujejo razlike v razporeditvi moči med starši in otroki in kot posledica v relativnem vplivu in komunikacijskih strategijah, ki jih akterji uporabljajo v konkretnih konfliktnih, odločevalskih in podobnih situacijah. Moč lahko definiramo kot asimetrično relacijsko lastnost odnosa med (močnejšim) nadrejenim akterjem in (šibkejšim) podrejenim akterjem. Moč se nanaša na zmožnost nadrejenega akterja, da vpliva na podrejenega tako, da ta naredi ali verjame, česar sam/a sicer ne bi nujno naredil/a ali verjel/a (Blood in Wolfe 1960; Watts 1991).

Vendar pa se *avtoriteta* razlikuje od *moči* v tem, da jo označuje legitimacija zahtev in pričakovanj, ki jih nadrejena stran (starši) naslavlja na podrejeno (otroka). Potemtakem lahko avtoriteto na preliminaren način definiramo kot gonilno silo v ozadju starševskega reguliranja (discipliniranja) adolescentovega vedenja, izhajajočo iz asimetrije moči, ki pa je pripoznana in legitimirana s strani otrok. V tej perspektivi je torej osrednjega pomena otrokovo pripoznanje oz. legitimacija pravil staršev. Koncept vzajemnega pripoznanja (recognition) je kot ključni element avtoritete poudaril že Sennett (1980); na fenomen recipročne legitimacije vlog in identitete v asimetričnem odnosu pomembno opozarja tudi Kroflič (2009). Pri tem ne gre za to, da se avtoriteta staršev vzpostavlja šele, ko so otroci zmožni pravila racionalizirati, temveč se načeloma predpostavlja – naslanjajoč se na psihoanalitske pristope (npr. teorijo objektnih odnosov) – da otroci staršem podelijo legitimnost avtoritete (oz. status objekta identifikacije) iz libidinalne težnje po varnosti, sprejetosti, ljubezni (Kroflič 1997; 2000).

Skratka, tako asimetrija kakor vzajemno pripoznanje moči sta konstitutivna za avtoriteto staršev. To pomeni, da avtoriteta staršev deluje v uveljavitvi pravil, navodil staršev itd. (eksplicitnih ali ne, institucionaliziranih ali izumljenih ad-hoc) glede otrokovih svoboščin in omejitev (oz. pravic in dolžnosti), ki pa je legitimirana s strani otrok. Poudariti je treba še, da avtoriteta ni zgolj produkt družinske dinamike. Starši imajo legitimno avtoriteto in formalno moč nad otroki že zaradi svojega statusa zakonitega skrbnika do določenega leta. Že družbena pričakovanja jih pritiskajo, da avtoriteto tudi izvajajo. Otroci se tako o avtoriteti staršev ne poučijo samo v družini, ampak tudi v širši skupnosti.

Vendar pa zlasti novejši sociološki teksti opozarjajo, da formalni položaj staršev kot avtoritet (ali zgolj njihov privilegirani dostop do virov) in javni pritisk nista dovolj za otrokovo pripoznavanje staršev kot avtoritete. Kot se je izrazil Giddens (2000), morajo starši dandanes svojo avtoriteto vedno znova zagovarjati oz. upravičevati, vsaj z argumentiranjem svojih dejanj. Z naraščajočo starostjo otrok se nuja, da starši argumentirajo svoje zahteve, še povečuje (prim. Baumrind 1968; 1996). Vendar pa vse večje starševsko in otroško spoštovanje ideala demokratične, horizontalne komunikacije v pozni moderni, ki temelji na nenehnih pogajanjih med enakovrednimi subjekti, ne pomeni, da se asimetrija moči izgublja. Na primer, Solomon, Warin, Langford in Lewis (2002) so pokazali, da se v obdobju celotne adolescence med starši in otroki dogajajo boji za (pre)moč, na primer starši izsiljujejo

informacije, adolescenti pa jih prikrivajo ali grozijo, da bodo informacije prikrili. Podatki številnih raziskav celo kažejo, da se določena mera enostranskosti v odnosih med starši in otroki (ne glede na to, ali otroci legitimirajo to enostranskost ali ne) ohrani tudi, ko otrok že doseže avtonomijo (Hofer 2003).

Sklenili bi lahko, da starši in njihove preference ostajajo gonilna sila razvoja in implementacije pravil znotraj družine, vendar se lahko starši pri usmerjanju otrok čedalje manj naslanjajo na tradicionalne (statusne) oblike avtoritete. Namesto tega se avtoriteta staršev, kjer je ohranjena, in mikropolitika znotraj družine, vzpostavljata z alternativnimi, predvsem komunikacijskimi sredstvi. Obseg in način reguliranja vedenja adolescentov s strani staršev ter otrokova pripravljenost, da legitimira avtoriteto staršev, pa so odvisni od številnih dejavnikov. Nekateri med njimi so: otrokovo razvojno obdobje (Baumrind 1971), področje konflikta, raven avtoritarnosti staršev (npr. Smetana 1995), osebnost/temperament staršev in otrok, zgodovina odnosa med starši in otrokom, lastna vzgoja staršev, njihova starševska filozofija (Pettit in Laird 2002), kulturne značilnosti (Peterson, Steinmetz in Wilson 2005). In ne nazadnje, kakovost avtoritete staršev je odvisna tudi od tega, kakšen osebni pomen ima (potencialno regulirano) vprašanje za otroka in kakšnega za starše, pa tudi (lahko hkrati) od javnih (ne zgolj družinskih, osebnih) regulativnih pritiskov. Na primer, večini sodobnih staršev je pomembneje, da otroci sprejemajo njihova (in družbena) pravila glede pomena šolanja, šolskega dela, kakor glede pomoči v gospodinjstvu (Kuhar 2010, v tisku).

Naj se na vrnem k izhodiščni točki, to je analitičnemu razlikovanju med strukturo/vodenjem in nadzorom v praksah staršev pri vzgoji otrok. Očitno je, da bo ta razlika vselej problematična, če ne bomo upoštevali, da je specifično vedenje staršev etiketirano kot struktura/vodenje ali nadzor vselej zgolj kot rezultat transakcijskega procesa med staršem in otrokom v določenem kontekstu. Na primer, hči lahko sprejme, da ji starši prepovejo izzivalen način oblačenja, če razume, da s takim oblačenjem sebe spravlja v neugoden položaj. Podoben argument lahko damo glede temperameta. Starši lahko zelo eksplicitno »vodijo« otroka z neustrašnim temperamentom; to bo v kontekstu varne navezanosti med staršem in otrokom za otroka sprejemljivo. Za bojzljivega otroka pa bo eksplicitno »vodenje« staršev lahko pretirano. Skratka, senzitivni starši naj bi ugotovili, kako »voditi« otroka na podlagi otrokovih reakcij na njihove poskuse usmerjanja otroka.

Prav tako je jasno, da brez eksplicitnega in diferenciranega koncepta avtoritete staršev razlikovanje W. S. Grolnick in E. M. Pomerantz (2009) ostaja nedodelano. Ta konceptualizacija ne razlikuje jasno med vsebino (in obsegom) pravil/zahtev, ki jih postavljajo starši; med načinom, na katerega starši udejanjajo svoje zahteve/pravila, in otrokovim sprejemanjem praks staršev. Vse to pa so ključne plati tega razlikovanja in je hkrati tesno povezano z (neeksplicitnim) konceptom avtoritete.

Naj na koncu tega poglavja še jasneje pojasnim različne plati avtoritete staršev in s tem nakažem nekaj preliminarних korakov k bolj eksplicitni in integralni teoretični in tudi empirični konceptualizaciji v razvojni psihologiji. Kot ključne faze procesa manifestacije avtoritete staršev poudarjam: razvoj, uveljavljanje, implementacijo in legitimacijo pravil staršev. Za empirično analizo avtoritete v družinskih odnosih so ključna ta vprašanja:

- kakšna sta vsebina in obseg vzgojnih pravil, zahtev, pričakovanj staršev; do katere mere in na kakšen način otroci sodelujejo v *razvoju* pravil; ali starši pravila eksplicitno izrazijo ali gre za impliciten proces;
- na kakšne načine starši *uveljavljajo* pravila, zahteve in pričakovanja; ali gre za posvetovalen ali prisilen proces; z drugimi besedami, ali (do katere mere) je avtoriteta staršev odprta za pogajanja;
- katera nadzorovalna sredstva starši uporabljajo, da zagotovijo *implementacijo* pravil, zahtev; ali starši dosledno in striktno nadzirajo svoje otroke; kakšne vrste sankcij (verbalne, fizične, čustvene) uporabijo pri nasprotovanju; kako stroge so te sankcije;
- kako se vzpostavlja *legitimacija* avtoritete; do katere mere in na kakšne načine otroci reagirajo na zahteve in ukrepe avtoritete; kakšna je raven/način sprejemanja pravil/pričakovanj, nadzorov, sankcij staršev itd.

Sklep

Avtoriteta in odnosi moči znotraj družine, pa tudi z obojim povezane specifične vloge, so zgodovinsko gledano nenehno v procesu (re)definicije in pogajanj (Kroflič 1997). V sodobnosti je videti, da poteka ob vprašanih avtoritete intenzivno odnosno delo, ki vključuje nenehno prilagajanje vseh vpletenih strani in nenehne sporazume (Kuhar 2010, v tisku). Avtoriteta staršev je vselej sovzpostavljena kot skupni *produkt* družinskih odnosov. Mikropolitike moči znotraj družin, ki vključujejo nenehne izzive otrok, delajo avtoriteto staršev spremenljivo, gibljivo. O tem pričajo že starši majhnih otrok, ne zgolj adolescentov. To vprašanje pa ostaja aktualno še v obdobju postadolescence in mlade odraslosti, to pa prav tako predstavlja zgodovinski novum.

V pedagoških poklicih (v vrtcih, osnovnih in srednjih šolah, pa tudi na fakultetah) vse pogosteje omenjajo in z raziskovanji potrjujejo, da otroci ne priznavajo avtoritete vzgojitelja oz. učitelja kar *a priori* (glej npr. Vodopivec 2008; Kroflič idr. 2009). Nekateri, zlasti poljudnopriročniški in publicistični viri vidijo v tem velik problem, za to pa krivijo permissivno vzgojo, ki jo opisujejo na različne, bolj ali manj preproste načine (npr. Žorž 2002). Že nekateri starejši teoretski modeli avtoritete (Gogala v Kroflič 2005), predvsem pa novejši, v skladu s pojmovanjem le-te ne »vzdihujejo« za avtomatskim pripisovanjem avtoritete učiteljem na podlagi »substancialnih« značilnosti, kot so formalni položaj, strokovno znanje, osebnostne kvalitete ipd., temveč raje opozarjajo na ključni pomen vzajemnosti v spoštovanju v pedagoškem odnosu (Kroflič 2007). Vendar pa velja omeniti, da je formalno izobraževanje vsaj v Sloveniji v veliki meri postalo »sredstvo«, s katerim mladi odlagajo soočenje z neizprosno trgomo dela (Ule 2008). Avtoriteta strokovnih delavcev na vseh ravneh vzgoje in izobraževanja, posebej pa v srednjem in visokošolskem sistemu, se zdi ogrožena predvsem zaradi samoumevnosti stremljenja k čim višji izobrazbi (in ne po znanju kot takem).

Premik od vnaprej predpostavljenega, avtomatskega sprejemanja avtoritete ali vsaj podredljivosti tej avtoriteti k reflektivni, odgovorni, dialoški (in kot

taki ranljivi) avtoriteti se zdi pomemben korak k demokratizaciji odnosov tako v zasebni kot v formalni (npr. pedagoški) sferi. S stališča staršev pomeni tako pojmovanje avtoritete še dodatno (odnosno) delo in odgovornost, s tem, da je sodobno starševstvo že tako opisano kot preodgovorno (Ule in Kuhar 2003). Vendar pa gre v tem primeru za krepitev kompetentnosti za medsebojni dialog, to pa implicira tudi temeljito preizpraševanje lastnih ter družbenih vrednot in vzorcev delovanj. Enako, morda celo v intenzivnejši meri, velja za avtoritetne odnose v pedagoški sferi. In avtoritetno delovanje za krepitev samoodgovornosti in odgovornosti do drugih je izjemno pomembno za razvoj odprtosti in strpnosti, ki ju zahteva vse bolj globalizirani svet. V družinah in pedagoški teoriji in praksi se v idealnem primeru z izboljševanjem komunikacije in postopnim izenačenjem otrok kot enakovrednih (kar ne pomeni enakih!) subjektov avtoriteta spreminja v skupen projekt pogajanj in pripoznavanja odnosov moči. Sklenem lahko zgolj z upanjem, da se bo razvoj avtoritete tako v družini kot v pedagoški teoriji in praksi nadaljeval na podlagi dialoškega sodelovanja, torej v smeri večje demokratizacije in pravičnosti. Če sledimo Adornu in njegovim sodelavcem (1950), ki so trdili, da družinska socializacija bistveno prispeva k razvoju avtoritarne, »fašistične« osebniosti, lahko le z dialoškim pristopom v družinski in šolski socializaciji pričakujemo, da se bodo razvijali ljudje, odprti za dialog in nedovzetni za različne totalitarizme.

Literatura in viri

- Adorno, T., Frenkel-Brunswick, E., Levinson, D., in Sanford, R. N. (1950). *The authoritarian personality*. New York: Harper.
- Barber, B. K. (1996). Parental psychological control: Revisiting a neglected construct. *Child Development*, 67, str. 3296–3319.
- Barber, B. K., Maughan, S. L., in Olsen, J. A. (2005). Patterns of parenting across adolescence. V: Smetana, J. (ur.). *New directions for child and adolescent development*. V. 108 – Changing boundaries of parental authority during adolescence. San Francisco: Jossey-Bass, str. 17–30.
- Baumrind, D. (1966). Effects of authoritative parental control on child behavior. *Child Development*, 37, št. 4, str. 887–907.
- Baumrind, D. (1967). Child care practices anteceding three patterns of preschool behavior. *Genetic Psychology Monographs*, 75, št. 1, str. 43–88.
- Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology Monographs*, 4, str. 1–102.
- Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. *Journal of Early Adolescence*, 11, št. 1, str. 56–95.
- Baumrind, D. (1996). The discipline controversy revisited. *Family Relations*, 45, št. 4, str. 405–414.
- Baumrind, D. (2005). Patterns of Parental Authority and Adolescent Autonomy. V: Smetana, J. (ur.). *New directions for child and adolescent development*. V. 108 – Changing boundaries of parental authority during adolescence. San Francisco: Jossey-Bass, str. 61–69.

- Beauvois, J. L. (2000). *Razprava o liberalni sužnosti: Analiza podrejanja*. Ljubljana: Krtina.
- Bingham, C. (2008). *Authority is relational: Rethinking educational empowerment*. New York: State University of New York Press.
- Blood, R. O., in Wolfe, D. M. (1960). *Husbands and wives: The dynamics of married living*. Glencoe: Free Press.
- Bosma, H. A., Jackson, S. E., Zijsling, D. H., Zani, B., Cicognani, E., Xerri, M. L., Honess, T. M., in Charman, L. (1996). Who has the final say? Decisions on adolescent behavior within the family. *Journal of Adolescence*, 19, št. 3, str. 277–291.
- Bush, K. R., Supple, A. J., in Lash, S. B. (2005). Mexican adolescents' perceptions of parental behaviors and authority as predictors of their self-esteem and sense of familism. V: Peterson, G. W., Steinmetz, S. K., in Wilson, S. M. (ur.). *Parent-youth relations: cultural and cross-cultural perspectives*. New York: The Haworth Press, str. 209–238.
- Conger, K. J., Conger, R. D., in Scaramella, L. V. (1997). Parents, siblings, psychological control, and adolescent adjustment. *Journal of Adolescent Research*, 12, št. 1, str. 113–138.
- Conger, R. D. (2009). Commentary on Grolnick and Pomerantz, »Issues and Challenges in Studying Parental Control: Toward a New Conceptualization«. *Child Development Perspectives*, 3, št. 3, str. 173–175.
- Dornbusch, S. M., Ritter, P. L., Mont-Reynaud, R., in Chen, Z. Y. (1990). Family decision-making and academic performance in a diverse high school population. *Journal of Adolescent Research*, 5, št. 2, str. 142–160.
- Fletcher, A. C., Steinberg, L., in Williams-Wheeler, M. (2004). Parental influences on adolescent problem behavior: Revisiting Stattin and Kerr. *Child Development*, 75, str. 781–796.
- Galambos, N. L., Barker, E. T., in Almeida, D. M. (2003). Parents do matter: Trajectories of change in externalizing and internalizing problems in early adolescence. *Child Development*, 74, str. 578–594.
- Giddens, A. (2000). *Preobrazba intimnosti*. Ljubljana: *Cf.
- Gray, M. R., in Steinberg, L. (1999). Unpacking authoritative parenting: Reassessing a multidimensional construct. *Journal of Marriage and the Family*, 61, str. 574–587.
- Grolnick, W. S., in Pomerantz, E. M. (2009). Issues and challenges in studying parental control: Toward a new conceptualization. *Child Development Perspectives*, 3, št. 3, str. 165–170.
- Grusec, J. E. (2009). Commentary on the Proposed Abandonment of Multiple Forms of Control. *Child Development Perspectives*, 3, št. 3, str. 171–172
- Hofer, M. (2003). *Selbständig werden im Gespräch. Wie Jugendliche und Eltern ihre Beziehung verändern*. Bern: Hans Huber.
- Hoffman, M. L. (1970). *Moral development*. V: Mussen, P. H. (ur.). *Carmichael's manual of child psychology – Vol. 2*. New York: Wiley, str. 261–360.
- Kroflič, R. (1997). *Avtoriteta v vzgoji*. Ljubljana: ZPS.
- Kroflič, R. (2005). *New concepts of Authority and Citizenship Education, Teaching Citizenship Proceedings of the seventh Conference of the Children's Identity and Citizenship in Europe Thematic Network*. London: A CICE Publication, str. 25–34.
- Kroflič, R. (2007). *Vzgoja za odgovornost onkraj razsvetljenske paradigme*. *Sodobna pedagogika*, 58, posebna številka, str. 56–71.

- Kroflič, R. (2009). Pripoznanje drugega kot drugačnega – element pravične obravnave marginaliziranih oseb in otrokovih pravic. Predavanje. Pedagoško-andragoški dnevi 2010, 28. in 29. januar 2010. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Kroflič, R. idr. (2009). Ali poklicne in strokovne šole potrebujejo vzgojni koncept? Ljubljana: Center RS za poklicno izobraževanje.
- Kuhar, M. (2008). The rights and duties of post-adolescent daughters: Daughters' and parents' accounts. *Sociologija*, 50, št. 4, str. 391–416.
- Kuhar, M. (2010, v tisku). Fluidna avtoriteta – Kvalitativna raziskava manifestacij starševske avtoritete v Sloveniji. *Psihološka obzorja*.
- Lewin, K., Lippitt, R. in White, R. K. (1939). Patterns of aggressive behavior in experimentally created social climates. *Journal of Social Psychology*, 10, str. 271–301.
- Maccoby, E. E. in Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. V: Mussen, P. H., in Hetherington, E. M. (ur.). *Handbook of child psychology: Vol. 4. Socialization, personality, and social development*. New York: Wiley, str. 1–101.
- Nucci, L., Hasebe, Y., Lins-Dyer, M. T. (2005). Adolescent psychological well-being and parental control of the personal. V: Smetana, J. (ur.). *New directions for child and adolescent development*, V. 108 – Changing boundaries of parental authority during adolescence. San Francisco: Jossey-Bass, str. 17–30.
- Peterson, G. W., Bush, K. F., Wilson, S. M. in Hennon, C. B. (2005). Family relationship predictors of parent-adolescent conflict: Cross-cultural similarities and differences. International Family Strengths Consortium, Cuernavaca, Mexico. http://www.ciesas.edu.mx/proyectos/mifs2005/papers/04/peterson_bush_wilson_hennon.pdf (3.7.2008).
- Peterson, G. W., Rollins, B. C. in Thomas, D. L. (1985). Parental influence and adolescent conformity: Compliance and internalization. *Youth and Society*, 16, str. 297–420.
- Peterson, G. W., Steinmetz, S. K., in Wilson, S. M. (2005). Parent-youth relations: Cultural and cross-cultural perspectives. New York: Haworth Press.
- Pettit, G. S. in Laird, R. D. (2002). Psychological control and monitoring in early adolescence: The role of parental involvement and earlier child adjustment. V: Barber, B. K. (ur.). *Intrusive parenting: How psychological control affects children and adolescents*. Washington, DC: American Psychological Association Press, str. 97–123.
- Pomerantz, E. M., in Grolnick, W. S. (2009). Toward a clear and inclusive conceptualization of parental control: Response to the commentaries. *Child Development Perspectives*, 3, št. 3, str. 176–177.
- Ritchie, L. D. in Fitzpatrick, M. A. (1990). Family communication patterns: Measuring intrapersonal perceptions of interpersonal relationships. *Communication Research*, 17, str. 523–544.
- Schaefer, E. S. (1965). Children's report of parental behavior: An inventory. *Child Development*, 36, str. 413–424.
- Sennett, R. (1993). *Authority*. New York: Norton.
- Smetana, J. (1989). Adolescents' and parents' reasoning about actual family conflict. *Child Development*, 60, str. 1052–1067.
- Smetana, J. G. (1995). Parenting styles and conceptions of parental authority during adolescence. *Child Development*, 66, str. 299–316.

- Smetana, J. G. in Asquith, P. (1994). Adolescents' and parents' conceptions of parental authority and adolescent autonomy. *Child Development*, 65, str. 1147–1162.
- Smetana, J. G. in Daddis, C. (2002). Domain-specific antecedents of parental psychological control and monitoring: The role of parenting beliefs and practices. *Child Development*, 73, str. 563–580.
- Smetana, J. G., Crean, H. F. in Campione-Barr, N. V. (2005). Adolescents' and parents' changing conceptions of parental authority. V: Smetana, J. (ur.). *New directions for child and adolescent development*. V. 108 – Changing boundaries of parental authority during adolescence. San Francisco: Jossey-Bass, str. 31–46.
- Solomon, Y., Warin, J., Langford, W., in Lewis, C. (2002). Intimate talk between parents and their teenage children: democratic openness or covert control? *Sociology*, 36, št. 4, str. 965–983.
- Stattin, H., in Kerr, M. (2000). Parental monitoring: A reinterpretation. *Child Development*, 71, št. 4, str. 1072–1085.
- Steinberg, L. (2005). Psychological control: Style or substance? V: Smetana, J. (ur.). *New Directions for Child and Adolescent Development*. V. 108 – Changes in parental authority during adolescence. San Francisco: Jossey-Bass, str. 71–78.
- Turiel, E. (2005). The many faces of parenting. V: Smetana, J. (ur.). *New Directions for Child and Adolescent Development*. V. 108 – Changes in parental authority during adolescence. San Francisco: Jossey-Bass, str. 79–88.
- Ule, M. (1977). Socialno-psihološki vidiki avtoritete. *Anthropos*, št. 5/6, str. 69–89.
- Ule, M. (2008). *Za vedno mladi? Socialna psihologija odraščanja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Ule, M., in Kuhar, M. (2003). *Mladi, družina, starševstvo: Spremembe življenjskih potekov v pozni moderni*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Vodopivec, K. (2008). *Patološki narcis kot produkt permisivne vzgoje – analiza situacije v izbranih slovenskih šolah*. Magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Watts, R. J. (1991). *Power in Family Discourse*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Žorž, B. (2002). *Razvajenost – rak sodobne vzgoje*. Celje: Mohorjeva družba.